

Розділ VII

БІОГРАФІЧНІ СТУДІЇ

УДК 929Безбородько

О.М. Машкін
(м. Київ)

КНЯЗЬ О.А. БЕЗБОРОДЬКО НА ТЛІ СВОЄЇ ЕПОХИ: ЛЮДИНА, ВОСНАЧАЛЬНИК, АДМІНІСТРАТОР, ПОЛІТИК

У статті йдеться про долю видатного діяча Російської імперії, уродженця Глухівщини О.А. Безбородька. Значна увага приділяється висвітленню генеалогічних проблем, пов'язаних із цією історичною постаттю, розбіжностей, що мають місце при встановленні точної дати її народження. Розглянуто основні віхи кар'єри нашого героя, його внесок у соціально-економічне, політичне й культурне життя тодішньої Росії, причини та обставини передчасної смерті. Окремим сюжетом подано роль Безбородька у вирішенні питання про перебування іноземців на теренах Південно-Західного краю та Новоросії.

Ключові слова: рід Безбородько, О.А. Безбородько, Російська імперія, вітчизняна історія XVIII ст., генеалогія, службова кар'єра, політичне життя, соціально-політичний розвиток, іноземці в Україні.

Буремне XVIII ст., тобто час становлення Російської імперії як світової багатонаціональної держави, викликало появу й на території Східної Наддніпрянщини, що тоді входила до її складу, цілого сузір'я видатних постатей. Були тут гетьмани й полководці, поміщики та статські радники, діячі науки, культури, мистецтва. Персонально, але як то кажуть — навмання, можемо назвати І.І. Скоропадського, К.Г. Розумовського, С.П. Вельямінова, фельдмаршала П.О. Рум'янцева, генерал-губернатора Г.О. Потьомкіна, вчених І.Я. Фальковського, М.М. Бантиш-Каменського, П.Ф. Шафонського, Я.М. Марковича. Кожному з них у сучасній українській історіографії присвячено щонайменше по декілька наукових праць, їхні біографії вивчено вздовж та поперек...

На жаль, ця тенденція не стосується героя даного есе. Одна робота середини ще XIX ст., збірка листів та популярний нарис, котрі давно вже стали бібліографічною рідкістю, пара заміток в дореволюційній періодиці — ось і все, що знаходимо про нього на нинішньому етапі розвитку передових комп'ютерних технологій. Якщо, звичайно, не зважати на «творчі доробки» в мережі Internet, причому вірогідність та надійність останніх — то окрема розмова.

Тому ситуацію, яка склалася сьогодні слід якнайшвидше виправляти, бо Олександр Андрійович (215 роковини з моменту смерті якого припадають саме на березень–квітень 2014 року!) — то постать, варта чисельних монографій.

Рід Безбородьків походить від польської династії Ксенжницьких герба «Ostoja», окремі представники якого проживали у Серадзьському воєводстві й на Підгір'ї, і вже за даними «Остржетовських Книг» 1595–1598 рр. «були відмічені астерисками, тобто умовними позначками зникаючих династій»¹. Однак, ще задовго до того, як доля поклала край його предкам, на вітчизняних теренах нажив собі слави Дем'ян Ксенжницький, — активний учасник Визвольної війни 1648–1654 рр., «близький соратник славетного Богдана Хмельницького», володар помістя в Переяслівському повіті на Полтавщині»². Кажуть, що саме цей чоловік, втративши в одній з битв проти ляхів підборіддя, не лише не стидався набутого каліцтва, а, навпаки, в деякій мірі хизувався ним та закріпив його за собою як прізвисько (у відповідності до розповсюдженої народної традиції)³. Потім дане слово стало прізвиськом великого роду, долі представників якого склалися по-різному.

Так, наймолодший з них по чоловічій лінії — Андрій, мав лише доньку Олену, котра, вийшовши заміж за дворянина Васильця, тим самим припинила існування власної родової гілки. Ще жорстокіше вдарили обставини по середньому, Дем'яну-другому, вимушеному, за передчасною смертю синів Василя й Данила, доживати вік на самоті. І тільки старшому, Івану, поталанило, оскільки його нащадки Дем'ян та Андрій не лише вижили, але діждалися онуків, а первінець Іван став прадідом нашого героя⁴.

У Івана Івановича Безбородька в 1686 р. народився син Яків, той самий, про якого «Малоросійські акти» згадують під 1706 р., у зв'язку з придбанням ним «у Івана Федорченка ставища на Сухой Оржице». Дещо пізніше він стає об'єктом уваги відразу двох гетьманських універсалів: 1717 р. («утвердить за ним, Безбородченковым, хутор на Сухой Оржице со ставком и по обеим сторонам сенокосы до Пирятинского тракта; в Светильном — лес при реке Трубеж; в Кулажницах — гай; в Козлове — хутор с полем рабочим и гаями; в селе Войтове — двор, став с греблею, мельницу Вишняк с покосами, хуторами, полями и гаями; в Березани — дворов два, поля пахотные и гаи; в Пристомах — гаи на реке Трубеж; в Лесниках — лес над Супаем») і 1721 р. («пану Якову Безбородку, обывателю Березанскому, жалуется в спокойное владение купленный им хутор Тыкаловский»). Остаточо закріпив за цим «значковым полку Переяславского товарищем» вищезазначене майно Д. Апостол⁵.

Переходячи від економіки до особистого життя, слід зазначити, що Яків Іванович був одружений двічі. Останній шлюб із Агафією Гулак виявився бездітним⁶, а ось результатом першого стали дочка Ольга («со временем связала личную свою судьбу с Н. Ждановым»), хлопчик Семен («за многие вернорадетельные в доверенных ему делах и походах, особенно же — в Крымских, в 1736 и 1736 годах бывших оказиях и службах, дадено ему 17 февраля 1737 года отличие Переяславского полкового судьи») та хлопчик Андрій⁷.

Андрій Якович Безбородко з'явився на світ Божий 7 липня 1711 р. Службу у державних установах імперії розпочав у неповні 20 років «при делах бывшей Малороссийской Генеральной Канцелярии, и, по уважению на исправность и прилежность его, от покойных гетмана Апостола и состоявшего рядом с ним генерала Семена Григорьевича Нарышкина определен в должность старшего войскового канцеляриста, на ком лежало ведение всех дел главного тамошнего правительства»⁸. У 1734 р., «после вступления в управление краем генерала князя Алексея Ивановича Шаховского с товарищи, по рекомендации их Правительствующим Сенатом в старшие канцеляристы произведен. В этом чине возложено на него было не одно только исправление дел публичных, которые и сами по себе, а особенно по тогдашним военным обстоятельствам, весьма важны были и неусыпный труд с собою сопрягали, да и тогда еще, когда по болезни бывшего на то время Генерального писаря Турковского и сия должность на нем, Безбородке, оставалась. Но доверенность к нему главноуправлявших тогда в Малой России генералов князя А.И. Шаховского, князя Ивана Федоровича Барятинского, графа Александра Ивановича Румянцева, Якова Вилимовича Кейта, генерал-губернатора Киевского Михаила Ивановича Леонтьева и действительного тайного советника Ивана Ивановича Неплюева столь далеко простиралась, что все секретные дела, равно и положение тамошнего края, ему вверены были. И он как в тех, так и в других важных и знаменитых на пользу службы Комиссиях употребляем будучи, всеместно доказывал свое усердие и добрую волю, которым по справедливости вышеписанные особы воздали в самых своих донесениях к Высочайшему Двору»⁹. 16 травня 1740 р. А.Я. Безбородко, «яко верный и радетельный исполнитель Нашей Воли», відмічався в особистій грамоті цариці Анни Іоанівни¹⁰. Ще трохи згодом ставиться питання про обрання його на посаду Малоросійського Генерального писаря, але було воно вирішене позитивно тільки за правління Петра III, вже після відставки та переїзду в помістя поблизу села Стольне під Глуховим¹¹. В останній період існування Гетьманщини (1750–1764 рр.) Андрій Якович часто супроводжує начальство до столиці, «где, присутствуя, в качестве генерального старшины, по всем апелляциянным и на Гетманскую Конференцию приносимым делам, обязан был жить непрерывно при гетмане, и в том числе — пять лет в Санкт-Петербурге. По этой причине отлучался длительно от дома и хозяйства своего, так что не только не мог учинить какое-либо ему стяжание, но еще и великое разорение из-за этого поворота дел потерпел»¹².

Звикати до сімейного життя А.Я. Безбородко почав рано, ще юнаком. Його обраниця, дочка Генерального судді Малоросії Михайла Тарасовича Забіли — Євдокія, будучи на п'ять років молодшою від свого чоловіка, відзначалась вродою, освіченістю та гостинністю. Крім того, вона користувалася неабиякою повагою оточуючих, оскільки «на нее отчасти переносились предания, которыми славилась небезизвестная всем Разумиха»¹³. У подружжя було шістьеро дітей: Ганна, Ульяна, Олександр, Яків, Тетяна та Ілля¹⁴.

А.Я. Безбородко відійшов у вічність 2 березня 1780 р. в улюбленому Стольному. Поховали небіжчика в перебудованій за його ж наказом місцевій церкві

Преображення Господнього, причому на надгробку ще довго можна було читати напис: «Служил Отечеству в царствование двух Монархов; за труды и ревность взыскан был щедротами их. Анною Иоанновной пожалован потомственными деревнями, а в царствование Елизаветы Петровны достиг до чину генерального старшины»¹⁵. Євдокія Михайлівна після смерті чоловіка прожила ще 23 роки, «упокоившись о Господе только 5 июля 1803 года», побачивши злет «своего любимого пестуна, дорогого отрока Сашеньку»¹⁶.

Прийнято вважати, що сам Олександр Андрійович Безбородко «впервые изукрасил окружающий мир собственным криком» 14 березня 1747 р. у Глухові. В усякому разі, саме таку інформацію до 1818 р. кожен міг отримати, відвідавши могилу канцлера в Олександро-Невській Лаврі. Однак, через сім років після розгрому військ Наполеона, коли поруч із даним склепом побудували «церковь во имя Сошествия Святого Духа», на встановленій тут же додатковій табличці написали: «Родился марта 17 дня 1747 года»¹⁷. Не менш категорично звучить й 29-й пункт сповідальної книги Березинської протопопії за 1765 р.: «Абшито-ванный судья генеральный Андрей Иаковлев, сын Безбородко, 59 лет, жена его Евдокия Михайловна, 54 лет, дети их: Александр Андреевич 20, Татиана 14, Илия 10 лет»¹⁸. Й ніби підтверджуючи цю д'яківську версію, найкращий друг А.Я. Безбородька, Яків Маркович, у власноручних «Записках» від 2 квітня того ж таки року зазначає: «Ездил я посещать больного Якова Черныша, а оттуда к Безбородко, где банкет был для крестин его сына»¹⁹. Висновок із цих суперечливих фактів напрошується невтїшний: сучасна історична наука й досі не має точної дати народження політичного діяча, який пізніше створив для нащадків Ніжинський історико-філологічний інститут.

Початкову освіту Олександр Андрійович отримав вдома, читаючи спочатку Буквар, а потім — Часослів, Псалтир та Біблію. За спогадами сусідів, «в этом мальчике, одаренном от природы чрезвычайной памятью, малейшее самообразование, несомненно, способствовало усвоению богатств и силы церковно-славянского языка, давших речи позднего Безбородко твердость и яркость выражений, а равно и убедительность, которая впоследствии составляла отличительную черту его бойкого пера»²⁰.

Не раніше 1755 р. «молодой отпрыск вконец обрусевшего польского рода» за порадою батька вступає до Київської Академії. Однак, точної дати достовірно не відомо, оскільки грандіозна пожежа 1811 р., котра знищила в місті над Дніпром майже весь Поділ, завдала збитків і вищезгадуваному учбовому закладу. З іншого боку, «уцелели в архиве академическом лишь два-три списка студентов 1763 года, но в них фамилии Безбородко не встречается», а категоричні за своєю «точністю» відповідні дати із «Словаря» Бантиш-Каменського²¹ не підтвердилися в ході пошуку документів, здійсненого протоієреєм Києво-Софійського Собору П.Г. Лебединцевим. Вже за даними 1877 р. ситуація зайшла у глухий кут настільки, що навіть професор І.І. Малишевський, змушений був зазначити: «Внимательно пересмотрев данные Киевской Академии, рукописные сборники, которые имеются в нашей библиотеке в 4-х толстых томах за время, когда можно бы предполагать пребывание Безбородко в Академии, я ничего не отыс-

кал. Есть особая связка Киево–Братских материалов; но там бумаги, относящиеся к разным киевским монастырям, большей частью уже напечатаны в «Актах Западной России». Удивительно, что в собственных памятниках Академии не осталось следов указаний, напоминающих о знаменитых ее воспитанниках, вроде Безбородко. Имена их, как известно, собраны из других, посторонних источников»²². Звідкіль, додамо, нам відомо й про те, що Академія завжди визнавала О.А. Безбородька своїм вихованцем (помістивши в парадній залі його портрет)²³, який в її стінах отримав перші уявлення про систему філософських знань, риторичку, поетику, історію, географію, математику, латинську, німецьку, єврейську, грецьку та французьку мови²⁴. Котрі, до речі, засвоював настільки вміло, «что товарищи по школьной парте делали испытания его твердой памяти: лишь только он засыпал, они будили его и спрашивали: когда случилось такое-то или другое происшествие? И он спросонок отвечал им без ошибки. Или заставляли читать им наизусть целые главы из церковно-славянской Библии»²⁵. Але в 1765 р. Безбородько назавжди залишає Академію: адже в оточуючому світі було безліч цікавих речей, серед яких не на останньому місці, звичайно ж, знаходилася особиста політична кар'єра.

У листопаді 1764 р., «в рассуждении пространства многотрудных дел Малороссии», було ліквідовано Гетьманщину, а головним правителем краю призначено графа П.О. Рум'янцева. При ньому зразу ж виник відповідний бюрократичний апарат, одним із співробітників якого судилося стати і О.А. Безбородьку. Обов'язків на цій посаді виявилось багато, кожна хвилину виникали нові, нестандартні ситуації, знаходити вихід з яких, доводилося навіть наступними методами: «Однажды в обществе, где находился Александр Андреевич, зашел разговор об одном пожилым офицере, незадолго до этого назначенном в какую-то незначительную крепость. Безбородко, рассказывая все ему известное об этом военном чиновнике, тут же перечислил и всех прежде бывших комендантов в данной крепости, назвал их по имени и чинам, указал точный срок времени, сколько каждый из них находился в этой должности. Один из присутствующих усомнился в справедливости сказанного, записал слова рассказчика и, справясь в Военной Коллегии, к величайшему удивлению убедился, что его недавний собеседник не ошибся ни в чем. Разумеется, повышение в должности за такую прыть вскоре не замедлило явиться»²⁶.

Після включення білоруських земель в орбіту геополітичного впливу Російської імперії ці території побажала відвідати сама Катерина II. Але візит такої Високої Особи вимагав ретельної підготовки, одним з провідників якої, поруч з графами Я.А. Брюсом і О.С. Строгановим та підполковником Турчаниновим, став «бригадир Безбородко, должный во время сего путешествия в каждом городе, уездном или губернском, осведомляться о порядке в управлении, о нуждах и пользах всякого места, снабдив каждого инструкцией, в чем таковые сведения состоять должны»²⁷. Він же склав й загальну «Дневную записку путешествия», — «бесконечный дневник с надлежащими приличию мельчайшими подробностями»²⁸, успіх змісту якої у Санкт-Петербурзі гарантував її подальше блискуче майбутнє.

Наприкінці 1782 р. обставини змушують Олександра Андрійовича змінити профіль власної діяльності. Річ у тім, що випущена тоді величезна кількість паперових ассигнацій не тільки не сприяла ліквідації дефіциту державного бюджету, але й створила навколо фінансового обігу нездоровий ажіотаж. Із метою запобігання подальшому розвитку цих негативних явищ «Ее Императорское Величество высочайше повелела господам действительному тайному советнику и генерал-губернатору князю А.А. Вяземскому, тайным советникам графу А.П. Шувалову и графу же А.Р. Воронцову, а также генерал-майору Безбородке вступить в рассуждение о приумножении государственных доходов»²⁹. Певне, робота у вказаному напрямку, «вплоть до учреждения в стране Заемного банка», проходила вдало, бо саме вона принесла нашому герою «2000 ранговых полковничьих деревень на Украине, Лубенского полкового обозного село Сосновку, из урядового полковника Черниговского село Репки и сотника Новгородского село Голубовку со всеми угодьями»³⁰. Однак, не лише суто економічними привілеями визначалися тоді її положення.

На початку березня наступного, 1783 р., після смерті графа М.І. Паніна, відбулися чергові службові переміщення у головному дипломатичному відомстві країни. Перше місце, із званням віце-канцлера, зайняв І.А. Остерман, проте на друге, за царським наказом Сенату від 2 лютого 1784 р., було призначено саме О.А. Безбородька. «Во Всемилостивейшем уважении ревностной службы и многих трудов означенного лица, — читаємо в цьому документі, — пожаловали Мы его в наши тайные советники, повелевая ему быть вторым присутствующим в Коллегии Иностранных Дел»³¹. А ще через десять місяців він отримує титул графа й посідає місце «найкращого радника з міжнародної стратегії». Постійно тримаючи в полі зору також інші, менш важливі, питання, зокрема — хід подій у Поштовому департаменті країни.

«При Безбородко эта отрасль народного хозяйства сделала важные шаги, по которым руководство его оною можно назвать эпохою, — констатує автор «Биографических сведений об управлявших почтовою частью в России»³². Поперед усе облаштовується приміщення центрального апарату. «Ее Императорское Величество, — інформує новий керівник відомства князя Вяземського, — повелеть соизволила купить дом графа С.П. Ягужинского, в Новой Исаакиевской улице состоящий, тем более, что, кроме множества покоев для помещения Санкт-Петербургского почтамта и самого главного почтового правления, на двух супротив лежащих пустых местах можно будет построить конюшни и все, что принадлежит к станции для почты конной и колясочной, когда она учреждена будет»³³. Налагоджується регулярна, двічі на тиждень, відправка ділової та приватної кореспонденції з «Північної Пальміри» до Риги, Москви й Києва, у провінції засновуються «пограничная, легкая, ямская и тяжелая почта», прокладаються відповідного типу магістралі на Нову Ладугу, Олонєць, Архангельськ, Петрозаводськ, Каргопіль, вводиться єдина такса на відправку листів та бандеролей³⁴. Тобто, не буде перебільшенням назвати О.А. Безбородька, з урахуванням ще й плідної праці в «Комиссии о дорогах в государстве», видатним реформатором загальнодержавної системи засобів зв'язку.

Як відомо, у другій половині XVIII ст. Російська держава знаходилася в zenіті власної військової могутності, що виявилася, зокрема, в переможних війнах з Османською імперією 1768–1774 рр., 1787–1791 рр. та «шведской баталии» 1788 р. Звісна річ, не обійшли вони й Олександра Андрійовича, наклавши відбиток на все його подальше життя, сприяючи формуванню рис непересічного державного службовця.

Розпочавши службу в канцелярії П.О. Рум'янцева, Безбородько «самою волею неумолимого рока вовлекся в многочисленные боевые успехи, сопровождавшие имя нового начальства». Стрімкі переходи, марш-маневри, атаки, битви і штурми фортець, таємні дипломатичні справи — ось далеко не повний прелік того, через що довелося пройти, перш ніж отримати право на забезпечене перебування у відставці.

«Командуя сперва Малороссийским Нежинским полком, — доповідав наш герой вже Павлу I незадовго до власної смерті, — а потом имея под начальством своим Лубенский, Миргородский и Компанейский полки, находился я в походах против неприятеля на Буге и между Буга и Днестра. По назначении графа Румянцева к предводительству Первой армией, переведен был туда же и, будучи при нем безотлучно, находился в сражениях: 4 июня не доходя речки Ларги, 5 — при атаке турками авангарда правого крыла, 7 — в баталии при Ларге, где я, по собственной моей охоте, был при передовых корпусах, 21 — при славной Кагульской баталии, 1773 год — за Дунаем, и 18 июня — при штурме наружного Силистрийского ретрашамента»³⁵. Під час підписання вигідного для Санкт-Петербургу Кучук-Кайнарджійського миру зі Стамбулом Безбородько «заботился о бриллиантах, назначенных в подарки турецким уполномоченным», а влітку 1775 р. потрапив до числа організаторів Московських урочистостей з нагоди припинення бойових дій, про які писав батькові таке: «К мирному торжеству, по именному Указу, отряжены в Первопрестольную лучшие полки: пехотные, первый и третий гренадерский и Санкт-Петербургский, да Сумской гусарский, да еще из Польши туда требуется кирасирский Святого Георгия, коего фельдмаршал Румянецв шеф, и полковников, сверх многих, уже в Москве собранных. На сих днях Его Сиятельство отправится в Тульчин, а с ним туда же едут канцелярия, штат и дежурный генерал Милорадович; излишние же экипажи отосланы в Малую Россию, так что мы себе сами налегке и в относительном теперь покое остаемся»³⁶.

Проте той більш-менш тривалий відпочинок, якого нарешті дочекалися всі, був перерваний депешою російського посла у Стокгольмі від 3 жовтня 1787 р., в якій сповіщалося про наміри короля Густава III «возвратить себе Финские берега и Балтийские провинции, отнятые у Швеции Петром Великим»³⁷. Ті, кому Катерина II доручила «укомплектовать гарнизонные батальоны в Ревеле и Аренсбурге», відразу виїхали на свої позиції; Безбородько ж взявся за вирішення проблем більш глобальних.

У січні 1788 р. до його канцелярії надійшов проект «Положения, на каком может быть набрано и содержано войско охочих казаков», автором якого був надвірний радник В.В. Капніст, який пропонував, щоб «каждый молоросс,

поступивший в означений реестр со своей лошадыю, амуницией и действительно прослуживший 10 походов, получал бы от казны 12 рублей жалованья, провиант и фураж, а его семейство освобождалось бы от платежа подушного оклада и отбывания рекрутской повинности»³⁸. Розглянувши даний документ, Олександр Андрійович «признав его оригинальность, отправил оный на ознакомление к князю Григорию Александровичу Потемкину, как раз и занятому организацией соответствующих регулярных полков из нерегулярных войск»³⁹. Крім того, ставилося питання про більш широке залучення на російську військову службу компетентних іноземних офіцерів, покращення інтендантського забезпечення армій, передислокування окремих корпусів на театр бойових дій («Войска сухопутные Государыня решила вблизи границ с Финляндией оставить, не снимая, хотя бы и до глубокой осени в здешнем море задержался, отсюда также и флот»), чисельні кадрові зміни їхнього командного складу⁴⁰. Якщо ж долучити сюди турботи з приводу підписання Верельської 1790 р. та Яської 1791 р. мирних угод із північним і південним сусідами Росії⁴¹, хвилювання навколо Курляндського питання та чергового, третього, поділу Речі Посполитої⁴², високий рівень інтенсивності кожного із засідань Особистої Канцелярії Катерини II, де Олександр Андрійович тривалий період був беззмінним секретарем («по исходящим книгам Дворцовых записей, актов, подписанных Императрицей, насчитывалось 14 572 и было 9651 письмо, завизированное Безбородкой и объявляющее волю его Верховной Повелительницы») ⁴³, піклування про діячів російської культури та мистецтва (Г.Р. Державіна, І.І. Хемніцера, Д.І. Фонвізіна, багатьох інших)⁴⁴, стає зрозумілим, що всі надзвичайні почесні, до князівського титулу включно, були отримані Безбородьком цілком заслужено.

21 квітня 1797 р. щойно змінивший на престолі свою матір імператор Павло I особистим наказом зазначив: «Всемилоостивейше повелеваем князю Безбородко быть Нашим канцлером». Тим самим у політичній кар'єрі «глухівського щасливця» відкрилася нова сторінка, довжиною менш ніж у 800 календарних днів.

Що ж вдалося йому зробити на цій найвищій державній посаді за такий короткий час? Перш за все, швидкими темпами відбувалося формування коаліції європейських держав, спрямованої проти Наполеона Бонапарта⁴⁵. Поступово було впорядковано справи польського екс-короля Станіслава-Августа, який, недовго проживши в Росії, помер 12 лютого 1798 р. «в Мраморном дворце в Санкт-Петербурге от апоплексии, оставив после себя огромное число прислуги, не оплаченной жалованьем в продолжении нескольких лет»⁴⁶. Активізувалася діяльність столичної Опікунської ради, міських дум Москви, Казані, ряду інших адміністративних центрів тощо. Вже з 7 січня 1798 р. наш герой вдається до регламентації виробництва «вейнової, на французький манер робленої, горілки», котру, виходячи з рапорту колишнього генерал-фельдцехмейстера князя Зубова Сенату, привозили «за печатью Тульской казенной палаты, в города Таганрог и Кременчуг»⁴⁷. За його ж наказом нові елементи з'являються в торгівельній діяльності іноземців на українських теренах, заохочується адміністративна

робота вихідців з-за кордону, котрі служили в Росії, на керівних посадах (на кшталт службових досягнень київського цивільного губернатора Милашевича, який, виконуючи настанови центральної адміністрації, розподілив «всю в состав Киевской губернии вошедшую часть» на Черкаський, Чигиринський, Катеринопільський, Уманський, Липовецький, П'ятигорський, Сквирський, Махновський, Радомисльський, Богуславський та Васильківський повіти)⁴⁸. Не залишалася поза увагою також юридична сфера, де, спираючись на свідчення новоросійського губернського прокурора, давно обрусілого серба Шкларевича (який вперше проінформував начальство про недоліки під час складання узагальнюючих відомостей «о колодниках»), уряд Безбородька в середині січня 1798 р. провів систему заходів стосовно того, щоб відповідні документи готувалися заздалегідь і в повному обсязі. Кардинальні зміни вносилися у положення про колоністів: зокрема, впродовж травня–вересня 1797 р. для албанців, греків, волохів та болгар Катеринославщини, що бажали, відповідно до особистих статків, записатися в купці та міщани, в Одесі було відкрито магістрат «на том же основании, на коем оный существует в немецких городах Риге и Ревеле», розпочалася процедура введення у «Південній Пальмірі» режиму порто-франко, тощо⁴⁹. Однак, відчуваючи «с недавних пор странное расслабление всех членов и резкую боль в ногах», Безбородько на початку 1799 р. подає у відставку.

Ось яким чином змальовуються останні дні князя О.А. Безбородька в листі графа П.В. Завадовського до О.Р. Воронцова від 4 березня 1799 р.: «Князь Александр Андреевич своим изнеможением убивает меня жестоко: от дня в день видимо гаснет его жизнь, и о продолжении оной теряю надежду. Он в непрестанной одышке и выкидывает из горла кровь, терпя в груди непрестанную боль и жар. Я вижу все признаки водянки, которой помочь трудно. Сомневаюсь, чтобы протянулись надолго его муки»⁵⁰. Нарешті, після чотирьох інсультів, 6 квітня 1799 р. о 12 годині дня канцлера О.А. Безбородька не стало⁵¹.

Ні наближенці, ані слуги його матері так і не наважилися розповісти їй про передчасну тяжку смерть улюбленого сина, й Євдокія Михайлівна до останньої своєї хвилини молилася за нього, як за живого⁵².

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

¹ Григорович Н.И. Канцлер князь Александр Андреевич Безбородко в связи с событиями его времени. В 2 т. — Т. 1: 1747–1787. — СПб., 1859. — С. 1.

² Общий гербовник дворянских родов Всероссийской Империи. — СПб., 1798. — Ч. 1. — № 29.

³ Терещенко А.В. Опыт обозрения жизни сановников, управлявших иностранными делами в России. — СПб., 1837. — Ч. 2. — С. 167.

⁴ Григорович Н.И. Указ. соч. — Т. 1. — С. 2.

⁵ Лазаревский А.М. Очерки Малороссийских фамилий. Материалы по истории общества в XVII и XVIII веках // Русский Архив. — 1875. — № 3. — С. 312.

⁶ Российская родословная книга / Изд. князем П. Долгоруким. — СПб., 1855. — Т. 2. — С. 176.

- ⁷ Григорович Н.И. Указ. соч. — Т. 1. — С. 3.
- ⁸ Там же.
- ⁹ Там же.
- ¹⁰ Там же. — С. 5.
- ¹¹ Там же. — С. 9.
- ¹² Там же.
- ¹³ Там же. — С. 206–209.
- ¹⁴ Там же. — С. 10.
- ¹⁵ Там же. — С. 11.
- ¹⁶ Там же. — С. 12.
- ¹⁷ Там же.
- ¹⁸ Там же. — С. 13.
- ¹⁹ Дневные записи Малороссийского подскарбия Генерального Якова Марковича. — М., 1859. — Т. 2. — С. 219.
- ²⁰ Григорович Н.И. Указ. соч. — Т. 1. — С. 15.
- ²¹ Словарь достопамятных людей русской земли / Сост. Д. Бантыш-Каменский. — М., 1836. — Т. 1. — С. 103.
- ²² Цит. по: Григорович Н.И. Указ. соч. — Т. 1. — С. 16.
- ²³ Для посетителей портретной залы Киевской Духовной Академии. — К., 1874. — С. 22.
- ²⁴ Григорович Н.И. Указ. соч. — Т. 1. — С. 17.
- ²⁵ Лицей князя Безбородки / Издал граф Г.А. Кушелев-Безбородко. — СПб., 1859. — С. 26.
- ²⁶ Терещенко А.В. Указ. соч. — Ч. 2. — С. 188.
- ²⁷ Сборник Императорского Русского Исторического общества. — СПб., 1867. — Т. 1. — С. 385–386.
- ²⁸ Сборник Императорского Русского Исторического общества. — СПб., 1876. — С. 41–42, 45–46.
- ²⁹ Григорович Н.И. Указ. соч. — Т. 1. — С. 88.
- ³⁰ Там же. — С. 90.
- ³¹ Там же. — С. 100.
- ³² Цит. по: Григорович Н.И. Указ. соч. — Т. 1. — С. 137.
- ³³ Там же.
- ³⁴ Григорович Н.И. Указ. соч. — Т. 1. — С. 144–145.
- ³⁵ Записки сенатора П.С. Рунича о Пугачевском бунте // Русская Старина. — 1870. — Т. 2, октябрь. — С. 361.
- ³⁶ Григорович Н.И. Указ. соч. — Т. 1. — С. 28.
- ³⁷ Григорович Н.И. Указ. соч. — Т. 2. — С. 1.
- ³⁸ Там же. — С. 6–7.
- ³⁹ Там же. — С. 7.
- ⁴⁰ Цит. по: Григорович Н.И. Указ. соч. — Т. 2. — С. 23.
- ⁴¹ Дневник А.В. Храповицкого / Издал Н.П. Барсуков. — СПб., 1874. — С. 341.
- ⁴² Соловьев С.М. История падения Польши. — М., 1863. — С. 292; Архив князя М.Л. Воронцова. — М., 1879. — Кн. 13. — С. 335–342.
- ⁴³ Григорович Н.И. Указ. соч. — Т. 2. — С. 327.
- ⁴⁴ Там же. — С. 88.
- ⁴⁵ Архив князя М.Л. Воронцова. — М., 1879. — Кн. 12. — С. 376–379.
- ⁴⁶ Григорович Н.И. Указ. соч. — Т. 2. — С. 390–391.

⁴⁷ Полное собрание законов Российской Империи. — Собр. 1-е. — Т. XXV. — СПб.: типография Второго отделения Собственной ЕИВ канцелярии, 1830. — Закон 18 309 от 7 января 1798 года «О неделании водок на манер вейновых из горячего вина или других каких непозволенных припасов, и о средствах к прекращению злоупотреблений по сему предмету». — С. 19.

⁴⁸ Там же. — Закон 18 317 от 11 января 1798 года «Об учреждении местечка Звенигородка Киевской губернии уездным городом вместо Екатеринополя». — С. 26–27.

⁴⁹ Там же. — Закон 18 342 от 25 января 1798 года «О подтверждении всех судебных мест секретарям, дабы они требуемые прокурорами ведомости и нужные по делам сведения доставляли бы к ним безо всякого промедления». — С. 46–47.

⁵⁰ Там же. — Закон 18 346 от 26 января 1798 года «О упразднении в городе Одессе особого для российских купцов магистрата». — С. 49–50, 53.

⁵¹ Архив князя М.Л. Воронцова. — Кн. 12. — С. 219.

⁵² Там же. — С. 223.

Стаття надійшла до редколегії 26.11.2013.

КНЯЗЬ А.А. БЕЗБОРОДЬКО НА ФОНЕ СВОЕЙ ЭПОХИ: ЧЕЛОВЕК, ВОЕНАЧАЛЬНИК, АДМИНИСТРАТОР, ПОЛИТИК

В статье рассматривается судьба выдающегося деятеля Российской империи, уроженцы Глуховщины А.А. Безбородко. Огромное внимание уделяется освещению генеалогических проблем, связанных с этой исторической личностью, а также расхождений, имеющих место при определении точной даты ее рождения. Рассмотрены основные вехи карьеры нашего героя, его вклад в социально-экономическую, политическую и культурную жизнь России того времени, причины и обстоятельства преждевременной смерти. Отдельным сюжетом показана роль Безбородко в решении вопросов, связанных с пребыванием на территориях Новороссии и Юго-Западного края выходцев из-за границы.

Ключевые слова: род Безбородко, А.А. Безбородко, Российская империя, отечественная история XVIII в., генеалогия, служебная карьера, политическая жизнь, военные конфликты, социально-экономическое развитие, иностранцы на Украине.

PRINCE A.A. BEZBORODKO AGAINST THE BACKGROUND OF HIS ERA: PERSON, MILITARY COMMANDER, ADMINISTRATOR, POLITICIAN

The article deals with the fate of the outstanding figure of the Russian Empire, the natives Gluhovschiny A.A. Bezborodko. Great attention is paid coverage genealogical problems associated with this historical figure, as well as differences that occur in the determination of the exact date of her birth. The main milestones of our hero 's career, his contribution to the socio - economic, political and cultural life in Russia at the time and circumstances of premature death. Individual plot shows Bezborodko role in addressing issues related to the stay on the territory of New Russia and the Southwestern Region of immigrants from abroad.

Keywords: gender Bezborodko, A.A. Bezborodko, the Russian Empire, history 18th century, Genealogy, professional career, political life, military conflicts, social and economic development, foreigners in Ukraine.